

K problematice zemědělství na území MAS Boskovicko PLUS

Antonín VĚŽNÍK, Hana SVOBODOVÁ

Abstract: *The Czech agriculture is markedly influenced by Common Agricultural Policy of the EU. These impacts were verified during the questionnaire survey on the territory of the Local Action Group (LAG) Boskovicko PLUS which was realized for research project of the Ministry of Agriculture of the Czech Republic QH 82249 "Synergy in access to rural areas development."*

Key words: *Agricultural, Natural Conditions, Common Agricultural Policy, LAG Boskovicko PLUS*

Úvod

Ve venkovských oblastech žije významný podíl obyvatelstva ČR. Podle metodiky vymezení venkovského prostoru v ČR, která pojímá venkov jako obce do 2 000 obyvatel, žilo v roce 2007 na venkově 26,4 % obyvatel státu. Ačkoliv produkční a socioekonomický rozměr zemědělství v ČR stále klesá, tak naopak rozvoj venkova a zemědělství je chápán především v multifunkčním a konkurenceschopném zemědělství. Takové zemědělství musí dbát zejména na zvyšování kvality životního prostředí a také poskytovat záruky dlouhodobého ekonomického růstu. Bude vytvářet i předpoklady pro rozvoj služeb a jiných aktivit na venkově. Agrární sektor tak musí i nadále zůstat významným garantem venkovské zaměstnanosti.

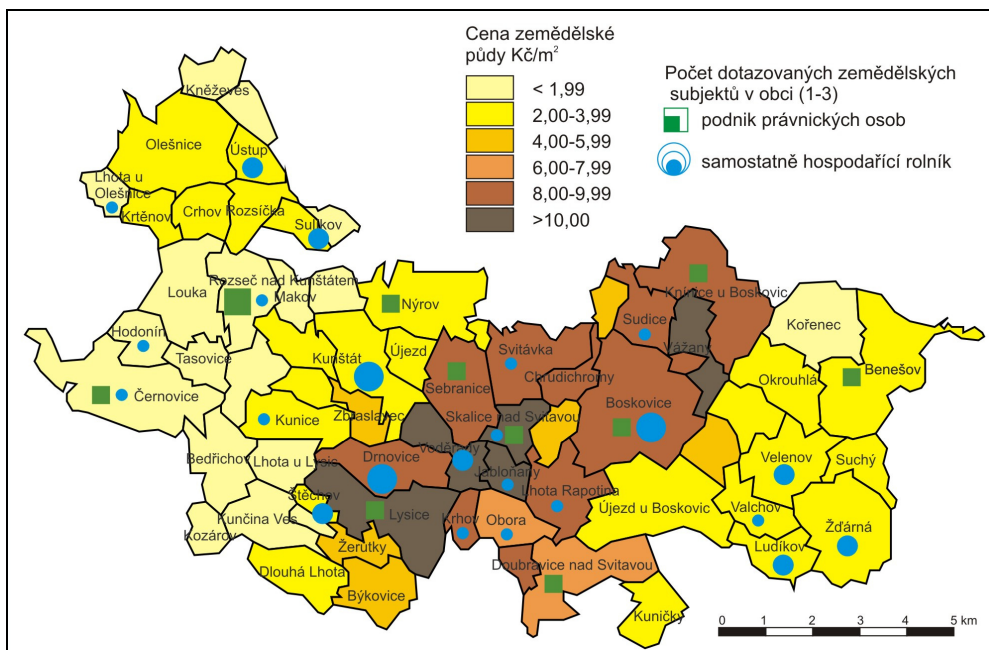
Studium současných vývojových tendencí agrorurálních struktur je v geografické literatuře převážně ztotožňováno s analýzou územní diferenciaci v průběhu společenské transformace. V těžišti pozornosti tak bývá pochopitelně především problematika prohlubování sociálně-ekonomických diferencí mezi jednotlivými regiony, Jančák, V., Götz, A. (1997), Věžník, A., Bartošová, L. (2004), Spišiak, P., Lelkés, G. (2003), Hasinski, W. (1999). V duchu SZP EU vystupuje stále více do popředí snaha o posouzení jednotlivých předpokladů revitalizace zemědělství a posílení jeho mimoprodukčních funkcí, obohacené o možnosti rozvoje venkova jako např. Spišiak, P. (2005), Věžník, A., Svobodová, H., Zvara, J. (2008), Némethová, J. (2007) nebo Spišiak, P., Némethová, J. (2008). To vše je samozřejmě nepřímo motivováno nynější podobou SZP EU, která tak stále více upouští od podpor poskytovaných na produkci a na výrobek a větší důraz je kladen na ochranu životního prostředí, na tvorbu a údržbu krajiny, bezpečnost potravin a pohodu zvířat.

Hlavním cílem příspěvku bylo především zhodnocení přírodních předpokladů modelového území a analyzovat především jejich vhodnost pro konkurenceschopnou zemědělskou výrobu v duchu SZP EU. Na základě terénního šetření u rozhodujících výrobců byly studovány hlavní bariéry jejich rozvoje a možné dopady SZP EU na současnou situaci v zemědělství regionu.

Přírodní předpoklady pro zemědělství na území MAS Boskovicko PLUS

Význam zemědělství studovaného regionu je do jisté míry předurčen již jeho geografickou polohou, která v souladu s přírodními podmínkami poskytuje velmi rozdílné předpoklady pro jeho rozvoj v rámci celého Jihomoravského kraje. Území regionu se totiž nachází na třech velmi rozdílných geomorfologických jednotkách, kde jsou přírodní podmínky značně diferencované. Západní část regionu se nachází na území geomorfologického celku Hornosvratecká vrchovina, střední část regionu vyplňuje sníženina Boskovické brázdy, kde převládá nížinný reliéf, zejména v její části Malá Haná, do východní části regionu pak zasahuje centrální část Dražanské vrchoviny, kde má krajina opět vrchovinný až podhorský.

Rovněž půdní poměry jsou velmi různorodé – od velmi příznivých v Boskovické brázdě, kde se nacházejí především nivní půdy, hnědozemě a místy i černozemě až po méně příznivé v nejvyšších polohách Dražanské vrchoviny a Hornosvratecké vrchoviny, kde již dominují méně úrodné typy půd od hnědých půd kyselých až po půdy illimerizované. Kvalita půdy se rozhodující mírou promítá i do ceny zemědělské půdy stanovené jednotlivými vyhláškami Ministerstva zemědělství ČR. Průměrná cena zemědělské půdy studovaného regionu dosahuje hodnoty 4,26 Kč/m² (Obr.1), což je hodnota nižší než průměrná cena zemědělské půdy za okres Blansko (4,52 Kč/m²) a také méně než celostátní průměr – 4,60.

Obr. 1. Cena zemědělské půdy na území MAS Boskovicko Plus.

Zdroj: Dle vyhlášky 287/2007 Sb. o stanovení seznamu katastrálních území s přiřazenými průměrnými základními cenami zemědělských pozemků

Na území okresu Blansko mají zastoupení, s výjimkou kukuřičné zemědělské výrobní oblasti (ZVO), všechny ZVO, z nichž největší je ZVO bramborářská (63,7 %), následuje ZVO řepařská – 32,8 % a nejméně zaujímá ZVO horská – 3,5 %.

Celkové využití zemědělského půdního fondu modelového území dokládá poměrně intenzivní využívání krajiny, což dokumentuje zejména vysoký podíl orné půdy (území Boskovické brázd). Průměrné procento zornění na jednotlivých katastrech často přesahuje i 90 %, což je vysoko nad celostátním průměrem cca 71 %. Podíl trvalých travních porostů je tedy trvale velmi nízký, což zejména na některých členitějších a svažitéjších pozemcích, zvláště na území Nedvědicke a Dražanské vrchoviny, může být příčinou výrazné vodní eroze. V některých příznivých polohách studovaného území pak má větší zastoupení i kategorie ovocných sadů a zahrad, především v Boskovické brázdě a na přiléhajících svazích okolních vrchovin.

Situace v zemědělství

Zemědělství sledovaného regionu, stejně jako celé naše zemědělství, prošlo složitým obdobím restituce, privatizace a transformace. Naprostá většina orné půdy studovaného území (odhaduje se, že až 85 %) je dnes obhospodařována podniky právnických osob, tj. zejména transformovanými

zemědělskými družstvy či jinými obchodními společnostmi, které vznikly z původních transformovaných zemědělských družstev. Okres Blansko totiž do roku 1990 představoval určitý unikát v ČR, protože na jeho území působila jen velká zemědělská družstva typu JZD, státní statky na území okresu nepůsobily. Výjimkou byl jen školní statek při zemědělské škole v Boskovících. Tato situace tedy jen dokumentuje víceméně velkovýrobní způsob hospodaření, který ve studovaném regionu převládá. Nástup sektoru SHR tedy nebyl tak výrazný jak se předpokládalo, přičemž svoji roli sehrály zejména faktory historické a ekonomické.

Na jaře 2008, v době terénního šetření, na území regionu MAS Boskovicko PLUS hospodařilo celkem 11 zemědělských podniků právnických osob. Sledované firmy vznikly vesměs v období transformace zemědělství po roce 1990 z původních osmi zemědělských subjektů, které na území regionu hospodařily před rokem 1990. U všech uvedených 11 firem pak bylo provedeno anketní šetření během již zmiňovaného terénního šetření.

Tab. 1. Struktura využití zemědělské půdy sledovaných podniků, v roce 2003 a v roce 2008

Název a sídlo	2003				2008			
	ZP	OP	TTP	% zor.	ZP	OP	TTP	% zor.
Agropodnik Skalice	250	0	0	-	115	0	0	-
ZD Sebranice	1420	1240	180	87,3	1333	1158	174	86,9
Obruč Agro Černovice	686	320	366	46,6	580	290	290	50,0
Agrospol Knínice	2864	2472	392	86,3	2689	2400	289	89,3
ZD Nýrov	752	752	0	100,0	1250	830	420	66,4
VK Rozseč	0	0	0	-	0	0	0	-
Flora Fauna Boskovice	-	-	-	-	7	7	0	100,0
ZD Skály Benešov	1575	1002	573	63,6	1408	639	769	45,4
Corpo Rozseč	440	370	70	84,1	2700	1750	950	64,8
Zeas Lysice	2300	1700	600	73,9	2300	2190	110	95,2
Doubravická, a.s.	1182	1027	155	86,9	1028	950	78	92,4

Vysvětlivky: ZP – zemědělská půda, OP – orná půda, TTP – trvale travní porosty, % zor. – procento zornění. Zdroj: Terénní šetření

Z uvedené tabulky plyne, že největším zemědělským podnikem studovaného regionu je firma Corpo, s.r.o. Rozseč nad Kunštátem, která hospodaří na výměře 2 700 ha zemědělské půdy, a to především v členitějším reliéfu Hornosvratecké vrchoviny. Druhou největší firmou je Agrospol, agrární družstvo Knínice u Boskovic, které hospodaří na 2 689 ha zemědělské půdy. Družstvo hospodaří v úrodném reliéfu Malé Hané a je přímým následníkem bývalého JZD Knínice. Třetí největší firmou je ZEAS Lysice a.s., která hospodaří na celkové výměře 2 300 ha zemědělské půdy. Firma rovněž působí především v úrodném reliéfu Boskovické brázdy a je také přímým následníkem bývalého JZD Lysice. Dále následuje skupina firem, které hospodaří na výměřích větších než 1 000 ha, ale již nepřesahují velikost 1500 ha.

Ve výrobním zaměření většiny podniků převládá orientace na intenzivní zemědělství, které by si mělo i do budoucna podržet svůj charakter, především v nížinných polohách Boskovické brázdy. V rostlinné výrobě studovaného regionu nadále převládá orientace na produkci kvalitních potravinářských obilovin, zejména pšenice ozimé, dále na sladovnický ječmen a kukuřici na zrno. To platí především o firmách působících na území Boskovické brázdy. Naopak firmy hospodařící ve vyšších polohách Dražanské a Hornosvratecké vrchoviny již částečně změnilly své výrobní zaměření, produkují více krmné obiloviny, řepku a brambory. Z důvodu udržení tradičních osevních postupů bude nutné podržet postavení cukrové řepy a posílit pozici luskovin a olejnin, zejména řepky a máku.

Vzhledem k intenzivní živočišné výrobě regionu se stále produkuje určité množství pícnin na orné půdě, vojtešky v nižších polohách, jetele a různých travních směsí v polohách výše položených. V příznivých polohách má v regionu stále své postavení produkce ovoce a zeleniny (ZEAS Lysice a Agrospol Knínice).

V živočišné produkci u většiny podniků regionu převládá orientace na chov skotu – na mléko i na maso. Svoji významnou roli zde hraje především lokalizace mlékárny a jatek v Olešnici na

Moravě, ale i dalšího zpracovatelského průmyslu, který je do regionu soustředěn. Chovem prasat se ve větší míře zabývají v ZEAS Lysice, Corpo Rozseč a zejména v Agropodniku Skalice nad Svítavou. Chovem drůbeže se zabývají firmy Výkrm kuřat s.r.o. Rozseč nad Kunštátem, ZEAS Lysice a Doubravická a.s. Doubravice.

Jak již bylo řečeno okres Blansko představuje určitou výjimku v celé ČR a vyznačuje se jedním z nejmenších podílů Podniků fyzických osob (PFO) na obdělávané zemědělské půdě okresu. Podle šetření Agrocensus 2000, byl podíl PFO na zemědělské půdě jen 11,4 %, kdežto celostátní průměr činil 26,4 %. K podobnému zjištění došlo i během terénního šetření v modelovém regionu MAS Boskovicko PLUS, kde podíl PFO na obdělávané zemědělské půdě nepřevyšuje 15 %.

V průběhu šetření bylo použito podkladů z Registru ekonomických subjektů, podle kterého mělo ve studovaném území hospodařit celkem 275 podniků typu PFO. Skutečnost však byla úplně jiná. Podle registru SZIF, který vede všechny firmy, které získávají dotace, v našem případě to byly především dotace SAPS, bylo zjištěno, že ve studovaném regionu v roce 2007 hospodařilo, event. pobíralo dotace celkem jen 85 PFO. Zbývající buď byli pouze registrováni kvůli navracení zemědělské půdy a ve skutečnosti nikdy nezačali hospodařit, druhou skupinu představují malovýrobci, kteří obdělávají jen malé množství zemědělské půdy v podstatě formou záhumenků pro svoji vlastní potřebu (cca do 5 ha) a konečně třetí skupinu představuje celý soubor bývalých SHR, kteří sice začali hospodařit, ale postupně tuto budu zase navraceli většinou silnějším ekonomickým subjektům do pronájmu. Ve studovaném území tato třetí skupina představuje dost velký počet, a tak je postupně možné sledovat po etapě atomizace výrobní struktury, nástup opětné koncentrace zemědělské výroby. Většina skutečně obdělávané zemědělské půdy je většinou v rukou silnějším subjektů, takže je možné tvrdit, že těch co přežili velmi bouřlivé období 90. let, kdy v zemědělství převládaly jen zákony volného trhu, bez existence jakékoliv koncepce zemědělské politiky. V průběhu terénní šetření bylo ve studovaném regionu získáno celkem 37 dotazníků od hospodařících rolníků.

Zhodnocení dopadů strukturální politiky EU

Rozložení základních výrobních jednotek regionu již bylo více méně konsolidované před naším vstupem do EU. Celkové rozložení obdělávané půdy se prakticky nezměnilo a ani výměry obhospodařované půdy neprodělaly významnější změny. Prokazatelně pozitivním efektem strukturální politiky EU je neustále se zvyšující se podíl žadatelů o přímou platbu na plochu – SAPS (Single Area Payment Scheme). Ve vývoji výrobní struktury je možné sledovat, po etapě určité atomizace opětné slučování výrobních jednotek, a to jak typu PPO tak PFO. Jako zcela nejvýraznější efekt je možné vyhodnotit postupné vracení půdy SHR do zpětného pronájmu ekonomicky silnějším podnikům právnických osob (PPO).

Počet pracovníků v zemědělství studovaného regionu přes veškeré snahy politik EU i ČR stále klesá, nicméně ve sledovaném období 2003 – 2008 již nebyl pokles tak dramatický a současnosti jej lze považovat za stabilizovaný. Většina oslovených PPO si již nemůže dovolit snížit počet zaměstnanců, aniž by neomezily velikost své výroby. Snižování počtu zaměstnanců je doprovodným jevem zvyšování produktivity práce a celkové efektivity výroby zemědělských subjektů, které tak jsou nuceny reagovat na stále se zvyšující ceny vstupů do zemědělství. Tímto krokem se zemědělské podniky stávají konkurenceschopnější, neboť na stejné množství vykonané práce je zapotřebí nižšího počtu pracovníků. K tomuto faktu přispívá i stále se zvyšující modernizace zemědělských struktur především v souvislosti s investicemi do zemědělské techniky a zemědělských objektů.

Značným handicapem a ohrožujícím prvkem s výhledem do budoucna je starší věková struktura pracovníků v zemědělství. Zatraktivnění zemědělství (coby pracovní činnosti a zdroj příjmů) a přilákání mladších pracovníků je důležitou součástí strukturální politiky EU i zemědělské politiky ČR. Obava z nedostatku kvalifikovaných a schopných pracovníků byla slyšet od mnoha zemědělských subjektů, stejně jako lítost z nezájmu mladší generace převzít po rodičích zemědělské hospodaření.

Racionalita ve využívání krajiny a důraz kladený ne postupnou extenzifikací zemědělské výroby zejména v méně příznivých podmínkách pro zemědělskou výrobu způsobily postupné zatravňování orné půdy, především pak na svažitéch plochách regionu. Přímé dopady strukturální politiky EU lze rovněž zaznamenat v oblasti nevyužívaných zemědělských ploch a objektů. S množstvím přibývajících zemědělských subjektů žádajících o jednotnou platbu na plochu (SAPS) se zvyšuje i rozloha zem. půdního fondu, který je „jistě“ využívaný, neboť to vyžadují podmínky této platby. Problémem ve studovaném území však často zůstávají nevyužité objekty po živočišné velkovýrobě (tzv. brownfields), spojené s rapidním snížením chovu hospodářských zvířat, zejména prasat. Regenerace brownfieldů je podporována řadou dotačních titulů a pro zemědělské subjekty je nyní snazší získat na obnovu těchto objektů finanční prostředky a učinit nevyužívaný objekt upotřebitelným.

Změny ve velikosti zemědělské výroby lze spíše přičíst k obecným vývojovým tendencím než jej charakterizovat jako jeden z dopadů strukturální politiky EU. Nicméně postupný nástup extenzivního chovu hospodářských zvířat především v méně příznivých podmínkách je podporován, jak ze strany EU, tak českou zemědělskou politikou (některé tituly v rámci doplňkových plateb Top-Up). Zatímco v rostlinné výrobě nedošlo k výraznější změně za období 2003 – 2008, v živočišné výrobě byla zaznamenána vysoká dynamika změn. Ty se týkaly především v navyšování stavu extenzivních chovů skotu, zejména pak bez tržní produkce na mléko.

Jedním z nejvýznamnějších dopadů strukturální politiky EU na zemědělství studovaného regionu je postupný nárůst mimoprodukčních funkcí zemědělství prostřednictvím LFA plateb a plateb AEO. O tyto platby žádá stále více zemědělských subjektů, které na jejich základě disponují většími finančními prostředky. Z tohoto důvodu lze typickou členitou krajinu regionu udržovat zemědělskými postupy příznivými k životnímu prostředí a krajinnému rázu, který byl za období existence JZD značně pozměněn.

Závěr

Fyzicko-geografické podmínky pro zemědělskou výrobu nejsou na řadě míst regionu příznivé. Nicméně, tak jako jsou pro zemědělskou činnost handicapem, tak mohou být i výhodou, zohledníme-li rostoucí význam mimoprodukčních funkcí zemědělství a zvyšující se pozornost věnované údržbě a ochraně krajiny v rámci současné SZP EU i české zemědělské politiky. Vzhledem ke skutečnosti, že zemědělství regionu je dlouhodobě nerentabilní bez dotací a podpůrných finančních prostředků, je jejich výše rozhodující pro rozhodování a další udržitelný rozvoj v zemědělském sektoru. Víceméně jasná vize zemědělství EU a ČR do roku 2013 a zároveň dostatek finančních prostředků dává zemědělským subjektům možnosti vytvářet dlouhodobější koncepce zemědělského rozvoje. Ta by se měla zaměřit na stále se zvyšující konkurenceschopnost zemědělských podniků podporovanou z programů EU zaměřených na investice do zemědělského majetku. Těchto programů by se měly snažit využívat zemědělské subjekty co nejvíce, aby snížili rozdíl v efektivitě hospodaření a konkurenceschopnosti mezi nimi a zemědělskými subjekty původních zemí EU – 15, které měly oproti českým zemědělcům výrazně lepší startovací pozici.

Literatúra

- HASIŇSKI, W., 1999: Rolnictwo indywidualne na Dolnym Slasku w okresie transformacji systemowej. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław, 290s.
- JANČÁK, V., GÖTZ, A., 1997: Územní diferenciacie českého zemědělství a její vývoj. Přírodovědecká fakulta UK Praha, 81s.
- NÉMETHOVÁ, J., 2007: Poľnohospodárska výroba v Nitrianskom kraji a jej postavení v rámci krajov SR. In: Geografické informácie 11. FVP UKF Nitra, 186 – 193. ISBN 978-80-8094-137-6.
- SPIŠIAK, P., LELKÉS, G., 2003: Vybrané problémy agroštruktúr vo vysokoprodukčnej poľnohospodárskej oblasti Slovenska – Dolnonitriansky region. In Geografické aspekty stredoevropského prostoru. PEF MU Brno, 122–127.

- SPIŠIAK, P. a kol., 2005: Agrorurálne štruktúry Slovenska po roku 1989. GEOGRAFIKA Bratislava, 186s. ISBN 80-969338-4-1.
- SPIŠIAK, P., NĚMETHOVÁ, J., 2008: Agrosubyekty regionu Nitra vo vzťahu k odberateľom poľnohospodárskych surovín. In: Geografický časopis 60, no.1., 65–89.
- VĚŽNÍK, A., BARTOŠOVÁ, L., 2004: Selected regional geographical differences of the Czech Republic agriculture, after the transformation processes. In: Agricultural Economics, vol. 50, No. 5, 207–216. ISSN 0139-570X.
- VĚŽNÍK, A., SVOBODOVÁ, H., ZVARA, J., 2008: Possible impacts of the common agricultural policy reform on development of agriculture in the Jihlava district. In.: Geography in Czechia and Slovakia. Theory and Practice at the Onset of 21 st Century. Masaryk University Brno, 201–206. ISBN 978-80-210-4600-9.

To Problems of Agriculture on Territory of LAG Boskovicko PLUS

Antonín VĚŽNÍK, Hana SVOBODOVÁ

***Summary:** Research project of the Ministry of Agriculture of the Czech Republic “Synergy in access to rural areas development” is engaged in research of rural regions. In the Czech Republic rural regions are traditionally closely connected with agriculture. That’s why questionnaire survey with representatives of agricultural enterprises and private farmers on territory of Local Action Group Boskovicko Plus was done. The main goals of this survey were: to get individual data about these farmers and evaluate impacts of the CAP on agriculture, the second aim was verifying of Register of economical subjects.*

Results of questionnaire survey show several important facts: Register of economical subjects is inaccurate and badly actualised. Secondly, CAP markedly influences the state of the Czech agriculture – in positive and negative way as well. Growth of volume of finances into agricultural sector and rising importance of non-agricultural functions of agriculture (but only in suitable regions) could be considered as positive impacts.

On the other hand, there are several negative impacts and threats, such as fall of volume of production, low purchase prices of agricultural products, more administrative matters for farmers connected with CAP, etc.

However, conception of agriculture until 2013 is clear. Czech farmers should draw finances from EU programmes for modernisation their production and equipment (in accordance with permanent sustainability), improve efficiency of our agriculture so as to be competitive within the EU.

Adresy autorov:

doc. RNDr. Antonín Věžník, CSc.
Geografický ústav, Přírodovědecká fakulta,
Masarykova Univerzita
Kotlářská 2, 611 37 Brno
veznik@sci.muni.cz

Mgr. Hana Svobodová
Geografický ústav, Přírodovědecká fakulta,
Masarykova Univerzita
Kotlářská 2, 611 37 Brno
svobodova@sci.muni.cz